

προσαρμογή της στις νέες πραγματικότητες είναι ένας μονόδρομος, που δύσκολα μπορεί να αποφευχθεί. Εξάλλου η επιστροφή στην αυτοεκτίμηση, που μια αυξημένη διεθνής ανταγωνιστικότητα μπορεί να μας προσδώσει, αλλά και ο ρόλος που θα κληθεί να παίξει η χώρα, αν επανακτήσει το διεθνές κύρος της, σε μίαν αναπόφευκτη ευρωπαϊκή συσπείρωση, απέναντι στην παντοδυναμία των σημερινών οικονομικών συσχετισμών είναι μονα-

δικές εγγυήσεις επιβίωσης του τόπου αυτού. Εν κατακλείδι: η χώρα μας έχει διακριθεί, σε όλη τη διάρκεια της πρόσφατης ιστορίας της, για την επιδίωξη ανέφικτων στόχων, που αγνοούσαν ή παρερμήνευαν τις περιρρέουσες διεθνείς πραγματικότητες. Με τραγικά ή δυσάρεστα αποτελέσματα. Ας απομακρυνθούμε, επιτέλους, από αυτήν την κακοδαιμονία, με ένα σωτήριο πραγματισμό που υποδεικνύεται από τα πραγματικά όριά μας.

Η Ελλάδα από προεδρία σε προεδρία

Είναι η πέμπτη –αισιώς– φορά που η Ελλάδα αναλαμβάνει την προεδρία του Συμβουλίου Υπουργών. Και είναι η πέμπτη φορά που το ΕΚΕΜΕ είχε την ευθύνη διοργάνωσης του Προ-Προεδρικού Συνεδρίου (*«Για να ξεπεράσει την κρίση, η Ε.Ε. πρέπει να προχωρήσει»*, 10-11.10.2013), με την πάντοτε ζωτικής σημασίας συμπάρασταση και συμμετοχή της ΤΕΡΣΑ και των μελών της, τα οποία επί δεκαετίες οργανώνουν κάθε εξάμηνο αυτές τις συναντήσεις στην πρωτεύουσα της χώρας της επόμενης προεδρίας.

Κατά κάποιον τρόπο, η διαδρομή των Προ-Προεδρικών αυτών Συνεδρίων αποτυπώνει την εξέλιξη, θα έλεγα την ωρίμανση, της συμμετοχής της Ελ-

Γράφει

ο ΝΙΚΟΣ ΦΡΑΓΚΑΚΗΣ

Δικηγόρος, πρόεδρος ΕΚΕΜΕ

λάδας στην ΕΟΚ, στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, στην Ένωση, στην Ευρωζώνη. Λειτουργούν όμως και σαν μαρτυρία της εξέλιξης της ίδιας της «Ευρώπης» και όσων αυτή αντιπροσωπεύει.

Ας ανακαλέσουμε στην μνήμη ορισμένα στιγμιότυπα, ακριβώς για να αναδειχθεί αυτή η διάσταση:

– Πρώτη Ελληνική Προεδρία (1983): Η συζήτηση γίνεται γύρω από τα χρηματοδοτικά εργαλεία της τότε ΕΟΚ και

τη χρήση τους από την Ελλάδα. Έμφαση από την Ελληνική Κυβέρνηση, που αναζητούσε απάντηση στην επανατοποθέτηση των όρων ένταξης με το (τότε, ελληνικό) Μνημόνιο· έμφαση και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή που μελετούσε τα πρώτα βήματα μετεξέλιξης του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης και του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

– Δεύτερη Ελληνική Προεδρία (1988): Πολλοί ίσως την θυμούνται επειδή στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ρόδου δεν κατορθώθηκε να συμφωνηθούν Συμπεράσματα – στοιχείο, κι αυτό, μιας ελληνικής ιδιαιτερότητας που είχε σε ένα βαθμό να κάνει και με την εύθραυστη, τότε, υγεία του Α. Παπανδρέου. Όμως, σε άλλους τομείς ευρωπαϊκού προβληματισμού, υπήρξε αρκετά προωθημένη συζήτηση για την λογική της «συνοχής», ως συμπλήρωμα και υπέρβαση της ολοκληρωμένης προσέγγισης των Διαρθρωτικών Ταμείων. Τότε αποφασίστηκε και η ίδρυση του Πρωτοδικείου των ΕΚ (το σημερινό Γενικό Δικαστήριο της Ε.Ε.), εμπλουτίζοντας τους κοινοτικούς δικαιοδοτικούς μηχανισμούς.

– Τρίτη Ελληνική Προεδρία (1994): Επεισοδιακή ομιλία του ΥΠΕΞ Θεόδωρου Πάγκαλου, στο αντίστοιχο Προεδρικό Συνέδριο ΕΚΕΜΕ-ΤΕΡΡΑ. Στα πλαίσια μιας εξαιρετικά ενδιαφέρουσας ανάλυσης των σχέσεων ισχύος που διαμορφώνονται στην νέα ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική, αποκαλεί την πρόδηλα ανερχόμενη και προβάλλουσα ισχύ Γερμανία «γίγαντα με μυαλό μικρού παιδιού», με πρόσθετη αναφο-

ρά στις φιγούρες του Rabelais. Σχεδόν διπλωματικό επεισόδιο, με τον Γερμανό ΥΠΕΞ να απαιτεί από τον Έλληνα συνάδελφό του να ζητήσει συγγνώμη, όμως η καθεαυτή αναλυτική διάθεση –απαλλαγμένη από το ένδυμα της διτύπωσης– έχει ενδιαφέρον, άμα σημειώσει κανείς ότι βρισκόμαστε 20 χρόνια πριν... Το εξάμηνο εκείνο ολοκληρώνονται οι διαπραγματεύσεις για την προσχώρηση Αυστρίας, Σουηδίας, Φινλανδίας (και Νορβηγίας, που δεν προχώρησε μετά από δημοψήφισμα).

– Τέταρτη Ελληνική Προεδρία (2003): Στη Θεσσαλονίκη, υπάρχει η εντύπωση –όχι δε απλή προβολή αισιόδοξων προσδοκιών– ότι το Ευρωσύνηγμα βρίσκεται σε απόσταση απνοής από το να συγκροτήσει το θεσμικό πυρήνα της μετεξελισσόμενης Ευρώπης, ενώ επέρχεται η μεγάλη διεύρυνση των «15» σε 25/27. Ανάμεσά τους η Κύπρος, η ένταξη της οποίας αποτελεί τη μείζονα διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας των τελευταίων αρκετών δεκαετιών.

Ας έλθουμε όμως στο παρόν. Και μάλιστα σ' ένα δύσκολο παρόν που, συνειδητά, ο τίτλος του Συνεδρίου προσπάθησε να τρέξει προς το μέλλον, με τις αυτονόητες προϋποθέσεις που απαιτούνται προκειμένου να υπάρξει για την Ευρώπη μέλλον και, πάντως, ένα μέλλον σύμμετρο προς τις διακηρυγμένες προθέσεις. Η Ευρώπη να προχωρήσει. Και όχι να οπισθοχωρήσει – οργανωμένα ή στα πλαίσια ενός ατυχήματος διαδρομής.

Δεν είναι εύκολο να μιλάει κανείς σήμερα, σε μια χώρα όπως η Ελλάδα,

για μέλλον που θα προκύψει από το παρόν της κρίσης. Μια χώρα που βρέθηκε από το 2010 στην δίνη της ευρωπαϊκής κρίσης χρέους –και όχι μόνο· άλλοι θα πουν που προκάλεσε (ή, πάντως, λειτούργησε ως πυροκροτητής) την ευρωπαϊκή κρίση. Αλλά το μέλλον πλησιάζει ακάθεκτο, για όλους. Και είτε θα το υποστούμε παθητικά, είτε θα το (συν)διαμορφώσουμε.

Ας σημειωθεί ότι η Ε.Ε. και οι δομές στην ευρωζώνη κατά την περίοδο της κρίσης, άμα αφαιρέσει κανείς την πίεση και τις αμφιβολίες και το άγχος και την απόγνωση (λέξεις που δεν τις είχαμε συνηθίσει στην ατμόσφαιρα παλαιότερων ευρωπαϊκών συζητήσεων), δεν άφησαν αναπάντητες τις προκλήσεις. Δεν παραιτήθηκαν ούτε κρύφτηκαν πίσω από το παραπέτασμα ενός ατυχήματος διαδρομής. Οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις που επήλθαν την τελευταία τριετία στην οργάνωση και στην λειτουργία της ευρωζώνης είναι από τις βαθύτερες και ανατρεπτικότερες – περισσότερο από εκείνες που επέφεραν ορισμένες εύτακτες αναθεωρήσεις των Συνθηκών κατά το παρελθόν.

Συμφωνήσαμε, στο Συνέδριο, πως η Ευρώπη πρέπει να προχωρήσει και όχι να οπισθοχωρήσει. Εξετάσαμε ορισμένα από τα βασικά ζητήματα που βρίσκονται στο τραπέζι των συζητήσεων στα όργανα της Ε.Ε. αλλά απασχολούν και τις πολιτικές τάξεις –κυβερνήσεις και κοινοβούλια– των κρατών-μελών, σε μια περίοδο ήδη ευρωπαϊκοεκλογική και που συμπίπτει με την Ελληνική Προεδρία.

Προκειμένου να δώσει το πλαίσιο στο οποίο θα εξελιχθεί η Ελληνική Προεδρία, ο υπουργός Εξωτερικών (και Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης) Ευάγγελος Βενιζέλος εξήγησε ότι θα πρόκειται για το πρώτο εξάμηνο με σαφή δείγματα αλλαγής –μετά από έξι χρόνια ανακυκλούμενης ύφεσης– με φιλόδοξους μεν αλλά και ζωτικά αναγκαίους στόχους για την Ελλάδα. «Όλα κρίνονται στο ΑΕΠ», δηλαδή στην ανάκαμψη της οικονομίας, και υπ' αυτήν την έννοια «το χειρότερο θα ήταν μια ανακύκλωση της αβεβαιότητας», όπως είχε αρκετές φορές συμβεί τα τελευταία χρόνια. Όμως η Ελλάδα λειτουργεί όχι απλώς ως «εργαστήριο της ευρωζώνης, αλλά και συνολικά του ευρωπαϊκού εγχειρήματος». Ειδικά ενόψει των ευρωεκλογών, εκείνο που θα χρειαστεί να ενεργοποιήσουν οι πολιτικές δυνάμεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο θα είναι «μια νέα αφήγηση για την Ευρώπη», που θα επιτρέψει να επιστρέψουμε στα βασικά. Δηλαδή στη σημασία της πολιτικής, τη θεσμική ισοτιμία (που τραυματίστηκε κατά την προσπάθεια αντιμετώπισης της κρίσης), τη δημοκρατία και το ευρωπαϊκό κοινωνικό κράτος. Ειδικότερες προτεραιότητες της Ελληνικής Προεδρίας, πέραν της αποτίμησης της κρίσης και των διαρθρωτικών ελλειμμάτων της ευρωζώνης που αυτή ανέδειξε, θα είναι η επαναφορά της έμφασης στην ανάπτυξη (η οποία, όμως, δεν θα προχωρήσει αν συνεχιστεί η πιστωτική ασφυξία/creditless recovery, και ασφαλώς δεν θα αποτελέσει λύση άμα παραμείνει χωρίς δη-

μιουργία απασχόλησης/jobless recovery), καθώς και η προώθηση της συζήτησης για ολοκληρωμένη οριζόντια Θαλάσσια Πολιτική. Άλλωστε, η τελευταία αυτή πολιτική θα αποτελέσει και το σημείο επαφής της Ελληνικής με την Ιταλική Προεδρία (του β' εξαμήνου 2014), ενώ θα συνδυαστεί και με την λειτουργία του 2014 ως «Ενιαίου Μεσογειακού Έτους».

Σε γενικό επίπεδο κινήθηκε η Ελληνίδα επίτροπος Μαρία Δαμανάκη. Αφού θύμισε ότι η πορεία της Ευρώπης παραδοσιακά πορεύεται από κρίση σε κρίση –έτσι προέκυψε η Ενιαία Αγορά, έτσι η Ευρωζώνη, έτσι η Μεγάλη Διεύρυνση– σημείωσε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της τωρινής κρίσης: απειλείται από την κρίση η ίδια η θεσμική πορεία της Ε.Ε., με ανάδειξη μιας προτίμησης προς την διακυβερνητική μέθοδο εις βάρος της κοινοτικής μεθόδου (αλλά και απειλή προς ολόκληρες πτυχές του ευρωπαϊκού οικοδομήματος – όπως π.χ. της ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων κατά Σένγκεν). Περιπτώσεις σχεδιασμών όπως της Τραπεζικής Ένωσης τείνουν να στραφούν προς την διακυβερνητική αντί της κοινοτικής μεθόδου. Και τούτο όχι μόνον από πλευράς των ευρωσκεπτικιστών, αλλά και κεντρικότερων συντελεστών της δημόσιας συζήτησης σε ορισμένες χώρες. Πάντως, παρ' όλα τα προβλήματα, η Ε.Ε. αντέδρασε στην κρίση: το γεγονός και μόνον ότι κινητοποιήθηκαν ποσά της τάξεως των 700 δισ. ευρώ για τις απειλούμενες χώρες, αλλά και σειρά θεσμικών διαρρυθμίσεων που αποφασίστη-

καν υπό πίεση, αναδεικνύει αυτή την πραγματικότητα. Όμως η κατάληξη της επιτροπής ήταν ότι χωρίς μια κοινωνική διάσταση στη Νομισματική Ένωση, με ευθεία αναφορά στην ανεργία, την απασχόληση, την περιφρούρηση του οικογενειακού εισοδήματος, η πορεία της Ευρώπης προς έξοδο από την κρίση θα ήταν αυτοϋπονομευμένη.

Στη συζήτηση του πάνελ πολιτικών –Χρ. Σταϊκούρας, Γ. Σταθάκης, Φ. Σαχινίδης– για τα συμπεράσματα από τη διαχείριση της κρίσης, η έμφαση δόθηκε στη στροφή προς το μέλλον και την ενδεχόμενη αναζήτηση εναλλακτικών εκδοχών πολιτικής. Για τον Χρ. Σταϊκούρα, το ζήτημα είναι να συμφωνηθεί πλέον η αλλαγή οικονομικού υποδείγματος, που φάνηκε ότι έχει φθάσει στην Ελλάδα στα όριά του, με τα δίδυμα ελλείμματα (δημοσιονομικό και ισοζυγίου), αλλά και να δοθεί εφεξής η έμφαση περισσότερο στα διαρθρωτικά μέτρα παρά στη δημοσιονομική διόρθωση (που, και αυτή, χρειάζεται να βασιστεί ακόμη περισσότερο στο σκέλος των δαπανών και όχι σ' εκείνο των εσόδων). Έμφαση επίσης δόθηκε στην ανάγκη δημιουργίας και ολοκλήρωσης κατάλληλου θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα, που να εξασφαλίζει τη συνεχιζόμενη δημοσιονομική πειθαρχία.

Για τον Γ. Σταθάκη, το Μνημόνιο «είναι μια λάθος πολιτική, που δεν στέκει οικονομικά, με δραματικά αποτελέσματα». Λειτουργήσε και επέδρασε προς την κατεύθυνση της κατάρρευσης της οικονομίας χωρίς να θερα-

πρέπει κανένα από τα διαρθρωτικά προβλήματα της χώρας. Συνεπώς απαιτείται αλλαγή οικονομικής πολιτικής –οικονομικού υποδείγματος– είτε με είτε χωρίς Μνημόνιο. Η διαιώνιση των οικονομικών προβλημάτων στην Ευρώπη δείχνει, άλλωστε, κατά τον Γ. Σταθάκη, τη συνολική αστοχία της εφαρμοζόμενης στην Ευρώπη πολιτικής (ιδίως σε σύγκριση με τις ΗΠΑ, που ακολούθησαν ριζικά διαφορετική πολιτική). Θα χρειαστεί συνεπώς συνολική αναστροφή της πολιτικής που ακολουθήθηκε έως τώρα στην ελληνική περίπτωση.

Ο Φ. Σαχινίδης υποστήριξε ότι προτιμότερο θα ήταν να ασχολούμαστε με τους λόγους για τους οποίους η Ελλάδα έφτασε στη δίδυμη ανισορροπία (δημοσιονομικού ελλείμματος – ελλείμματος ισοζυγίου), προκειμένου να καταλήξουμε σε μια ορθή προσέγγιση πολιτικής. Τόνισε την έλλειψη μηχανισμού εποπτείας της Ε.Ε., αλλά και της απουσίας ευθυκρισίας των αγορών στο να επιβάλλουν πειθαρχία σε χώρες μιας νομισματικής ζώνης. Κεντρική του παρατήρηση ήταν ότι προγράμματα προσαρμογής σε οικονομίες που βρίσκονται σε ύφεση (όπως η Ελλάδα ήταν ήδη από το 2008) είναι καταδικασμένα σε αποτυχία, ενώ ταυτόχρονα κείνσιανές/επεκτατικές προσεγγίσεις έδειξαν να είναι αναποτελεσματικές. Παράλληλα, η ανετοιμότητα των ευρωπαϊκών μηχανισμών και οι διαφωνίες στο εσωτερικό της ευρωζώνης μεγέθυναν το πρόβλημα στην έκτασή του. Όσο για την αναπτυξιακή προοπτική, προέχει η επίτευξη συ-

ναίνεσης ως προς τους τομείς όπου θα υπάρξει επενδυτική επανεκκίνηση, ώστε με τη βάση αυτή να γίνεται εφεξής η συζήτηση με τη τρόικα. Τέλος, η έξοδος στις αγορές έστω και με υψηλότερα επιτόκια θα ήταν προτιμότερη από ένα τρίτο μνημόνιο.

Κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου εξετάστηκε η πορεία προς μια νέα οικονομική και θεσμική πραγματικότητα, η προσπάθεια για τη θέσπιση μιας Μόνιμης Δομής Αμυντικής Συνεργασίας (PESCO), διαπιστώθηκε η διευρυνσιακή κόπωση της Ε.Ε. ενώ στο κατώφλι της περιμένουν αρκετές υποψήφιες (ή φιλοδοξούσες να γίνουν υποψήφιες) χώρες, την ίδια ώρα που με τα κράτη στις απέναντι ακτές της Μεσογείου η Ε.Ε. επιδιώκει εταιρικές σχέσεις για τη δημοκρατία και την ευημερία.

Η αναζήτηση ενεργειακής ασφάλειας, όσον αφορά τους εναλλακτικούς ενεργειακούς πόρους και τις εναλλακτικές οδούς μεταφοράς, εξακολουθεί να προκαλεί αμηχανία στην Ευρώπη ενώ, ιδίως σε χώρες όπως η Ελλάδα, το υψηλό κόστος ενέργειας (σε συνδυασμό με τη σπατάλη της) και το υψηλό κόστος του χρήματος είναι οι κύριες αιτίες της κρίσης ανάπτυξης. Ο θαλάσσιος χώρος προβάλλει πλέον ως ο ισχυρός ενεργειακός πόρος της περιοχής, γι' αυτό και η Ελληνική Προεδρία σχεδιάζει να του δώσει ιδιαίτερη σημασία.

Εν τέλει, αρχίζουν να γίνονται αισθητές οι επιπτώσεις της κρίσης στους πολίτες ολόκληρης της Ε.Ε., με την ενίσχυση του ευρωσκεπτικισμού

και την αναβίωση συζητήσεων περί την εθνική ταυτότητα που θάλπουν το ρατσισμό και την ξενοφοβία.

Οι ευρωεκλογές προσφέρουν την ευκαιρία στα όργανα της Ε.Ε., τις εθνικές κυβερνήσεις και τα κόμματα, όπως και στα ΜΜΕ, να βοηθήσουν τους Ευρωπαίους πολίτες να ξαναδούν την Ευρώπη με πιο θετική ματιά, μήπως και αποτραπεί ο κίνδυνος το αυριανό Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο να έχει τη χειρότερη σύνθεση, όπως δυστυχώς συμβαίνει με ορισμένες εθνικές βουλές.

Οι προκλήσεις για επιμέρους θε-

σμικές αλλαγές είναι πολλές, αλλά δεν φάνηκε η ανάγκη για συνολική, σφαιρική αλλαγή με μια νέα αναθεώρηση των Συνθηκών. Αυτή είναι δουλειά για τα επόμενα 10 χρόνια. Στο μεταξύ, όμως, χρειάζεται περισσότερη Ευρώπη, αλλά με ταυτόχρονη θεσμική επανεξισορρόπηση και εξασφάλιση μεγαλύτερης δημοκρατικής νομιμοποίησης.

Το συμπέρασμα είναι αμειλικτο. Οι καιροί ου μενετοί. Αν η Ευρώπη δεν τα καταφέρει και μάλιστα χωρίς μεγάλη καθυστέρηση, τότε θα (πρέπει να) πάψει να υπάρχει.

Εθνική κυριαρχία στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

«**Η** Ελλάδα προβαίνει ελεύθερα, με νόμο που ψηφίζεται από την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, σε περιορισμούς ως προς την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας της, εφόσον αυτό υπαγορεύεται από σπουδαίο εθνικό συμφέρον, δεν θίγει τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος και γίνεται με βάση τις αρχές της ισότητας και με τον όρο της αμοιβαιότητας» Το Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 28, παρ. 3.

Κατά γενική εκτίμηση, «κυριαρχία» είναι η ικανότητα ενός κράτους, διαμέσου της κυβέρνησής του, να ελέγχει τις

Γράφει

ο ΘΕΟΔΩΡΟΣ
ΚΟΥΛΟΥΜΠΗΣ

Ομότιμος καθηγητής του
Πανεπιστημίου Αθηνών

εσωτερικές του υποθέσεις και να έχει στις διακρατικές του σχέσεις την ελευθερία να συνάπτει ή να εγκαταλείπει συμμαχίες, να κάνει πολέμους ή να παραμένει ουδέτερο, ώστε να υπερασπίζεται με τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντά του. Στην πράξη, όμως, έχουμε διαπιστώσει ότι ορισμένες χώρες είναι «περισσότερο κυρίαρχες» από πολλές άλλες, ανάλογα με τις τιμές ισχύος